

priezračne *zjednocujúceho* dialogického diania. Účasť na jeho univerzalite od základov premieňa náš život. Týmito slovami končí svoje podnetné úvahy Poláková.

Osobne oceňujem prínos Polákovej knihy k objasneniu dnes pomerne frekventovaného, avšak často dosť vágne chápaného pojmu *dialógu*. Za podnetné považujem tiež autorkine vymedzenie dialógu ako intersubjektívnej komunikácie, ktorou sa otvárajú bytostné hĺbky ľudskej existencie. Možno len súhlasiť s tvrdením autorky, že cieľom dialógu je *vzájomné porozumenie*. V dnešnej pluralistickej spoločnosti, v ktorej si nikto nemôže robiť nárok na jediné a výlučnú pravdu, je to mimoriadne dôležité zistenie. K vzájomnému porozumeniu môže dôjsť len vtedy, keď účastníci dialógu budú ochotní tolerovať „inakosť“ druhého. Dialóg sa potom stane „úzkou bránou“ k *transcendentnej pravde*, ktorú si nikto nemôže privlastniť. Boh umožňuje dialóg tým, že ho zakladá a vstupuje do neho ako účastník. Kniha je vhodná ako inšpirácia ďalšieho premýšľania nielen pre filozofov a teológov, ale pre všetkých ľudí ochotných učiť sa viesť čestný a otvorený dialóg.

Štefan Šrobár

Mgr. Ing. Štefan Šrobár, CSc.
Laurinská 12
811 01 Bratislava 1
SR

PETER RUSTERHOLZ – RUTH MEYER SCHWEIZER (Ed.):

Kulturhistorische Vorlesungen: Aktualität und Vergänglichkeit der Leitwissenschaften (Kultúrnohistorické prednášky: Aktuálnosť a nestálosť vzorových vedeckých disciplín)

Bonn/Berlin etc.: (Universität Bern) Peter Lang Verlag 2009, 204 s.

Problém hľadania jednotiacieho základu vied patrí k predmetom záujmu filozofie už od nepamäti a zamestnáva filozofov, metodológov vied i kritických vedcov ako predstaviteľov jednotlivých disciplín vo všetkých epochách dejín myslenia. Hľadanie spoľahlivých poznávacích metód a kriticky istého poznania viedlo k etablovaniu epistemológie a k jej dominancii v nepokojných časoch novovekej filozofie. Pozitivismus v 19. a 20. storočí hľadal hierarchiu vedeckých disciplín na základe možného a postupného redukcionizmu, až napokon novopozitivismus podľahol tomuto zvodnému kúzlu naplno a usiloval sa etablovať *jednotnú vedu* ako scientistický obraz sveta na základe fyziky. I keď dnes sme už voči pokusom tohto druhu viacmenej imúnni, téma organizácie a hierarchizácie vedenia a vied zostáva naďalej aktuálna, keďže vzhľadom na neustály nárast poznatkov vied sme čoraz viac konfrontovaní so záplavou informácií a obsahov poznania. Predkladaný zborník sa venuje otázke, či v tejto záplave poznania jestvujú vedy, ktoré by nám slúžili v systéme vied a poznania ako *vzorové* či *paradigmatické, predobrazové* alebo *určujúce* – krátky výstižný ekvivalent nemeckého výrazu „*Leitwissenschaft*“ asi nemáme – a ktoré by svojim postavením v systéme vied, metodológiou či obsahovým záberom ovplyvňovali alebo usmerňovali ďalšie disciplíny. Zaiste možno v reflexiách tohto druhu vidieť tiež odzrkadlenie hľadania či konštruovania *vzorového, paradigma-*

tického poznania (*Leitwissen*), od ktorého závisí ďalšie štruktúrovanie oblastí poznania.

Jednotliví autori vo svojich príspevkoch ponúkajú v predkladanom zborníku zaujímavé reflexie o stave, obsahoch a metodológiách disciplín, ktoré ako univerzitní pedagógovia a vedci vo svojich odboroch zastupujú v etablovanom systéme univerzitných vied. V úvodnom príspevku Petra Rusterholza *Čo sú vzorové vedy? – Prečo ich máme? – Alebo by sme ich radšej nemali mať? (Was sind Leitwissenschaften? – Weshalb gibt es sie? – Oder sollte es sie gar nicht geben?)* vidíme, že v centre pozornosti tu stoja etablované vedecké oblasti v podobe istých disciplín, ktoré sa konfrontujú s nárokmi vedúcej pozície pri poznávaní a vedeckom skúmaní či už v podobe vlastného dominantného nároku voči iným disciplinám, alebo v podobe nárokov iných disciplín voči nim. Tento prístup a aj samotný pojem *vzorovej* vedy však v konečnom dôsledku zostáva formulovaný pragmaticky: „Nech je tento pojem akokoľvek otázný, v diskusiách politiky týkajúcich sa vzdelávania a oblasti vysokého školstva zohráva významnú úlohu aj vzhľadom na stále aktuálne spory o rozdeľovanie finančných prostriedkov. Všeobecne akceptovaná definícia tohto pojmu však neexistuje“ (s. 8), čo vedie istým spôsobom k pokusom o „definíciu kruhom“: „Pod vzorovou vedou [*Leitwissenschaft*] musíme rozumieť vedu, ktorá sa sama takto chápe a ktorá je takto vnímaná a akceptovaná vedúcimi kruhmi politiky, hospodárstva a kultúry“ (s. 8). Príspevok Hermanna Lübbeho *Čo chceme vedieť: K zmene v kultúre vedy (Was wir wissen wollen: Zum Wandel der Wissenschaftskultur)* približuje premeny vied v moderne. Zachytáva rozklad či stratu dôležitosti „vedeckých obrazov sveta“ a ochabnutie napätia medzi vedou a (inštitucionalizovaným) náboženstvom na pozadí dominancie prakticky dôležitých problémov. Sprievodným javom týchto procesov je narastajúci význam kultúrnohistorických vied ako reflexie tohto vývoja: „O čo modernejšie žijeme, o to naliehavejším sa stáva sprítomňovanie minulosti, a to až po jeho vedeckú profesionalizáciu“ (s. 17). Takéto inscenovanie vedenia má však taktiež svoje medze a všeobecne prítomné a dostupné vedenie sa ukazuje byť paradoxne čoraz „vyblednutejšie“, resp. irelevantnejšie, jeho „splošňovanie“ je zaiste dôsledkom presýtenosti intelektuálnej pozornosti a vnímavosti na trhu odborných informácií. Takisto stupňovanie a radikálne rozširovanie „zainteresovanosti na sprístupňovaní minulosti, ktoré sa dá uspokojiť jedine nasadenými výkonmi duchovných vied“ (s. 30), a to až vo forme „profesionalizovanej kultúry historizácie“ (s. 31), je však otáznou: Ako pozorujeme v ostatných rokoch, sú to práve duchovné vedy, ktoré často ako prvé padajú do rany zúrivému či latentnému škrtaniu v rozpočtoch vedeckých inštitúcií. Historizácia vedenia a vied, ako aj poznanie, že „svet, v ktorom žijeme, je historickým údajom“ (s. 37), pravdepodobne však ako puto, ktoré by dokázalo prepojiť do organického celku jednotlivé disciplíny, či dokonca dva veľké tábory prírodných a duchovných (sociálnych) vied, nepostačuje. S prihliadnutím na prax totiž vidíme, že takého historického vedomie postačuje azda na víkendovú návštevu múzea či na prelistovanie kultúrnohistorických príloh tlače, no na odbornú motiváciu mimo poľa profesionálnej histórie nestačí a ustupuje prakticky orientovaným otázkam jednotlivých odborov.

V príspevku *Sociológia: vzorová veda – módna veda – malý odbor? (Die Soziologie: Leitwissenschaft – Modewissenschaft – Orchideenfach?)* sa Dirk Kaesler zamýšľa nad rozkvetom a útlmom sociológie, vedy typickými pre 19. a 20. storočie: Zatiaľ čo sociológia „zakladateľských generácií“ v 19. storočí bola vedou, ktorej dominoval scientistický ideál hľadania vedeckých zákonov vývoja a fungovania spoločností pomocou „exaktných“ metód, dnes je sociológia v istom zmysle slova akýmsi postupne miznúcim malým odborom (*Orchideenfach*) a „hrozí jej degenerácia“ (s. 48). Nezriedka je roztavená či neutralizovaná v módnych konglomerátoch typu *cultural studies* a pod., kde plní úlohu „akejsi sprievodnej pomocnej vedy“ (s. 50). Budúcnosť a záchranu sociológie v 21. storočí vidí autor v jej transformácii z hod-

notovo neutrálnej disciplíny na disciplínu hodnotovo orientovanú či orientujúcu, jej predmetom má byť „hľadanie *dobrej spoločnosti*“ (s. 56). Úlohou sociológie má byť pritom pomoc pri „*komparatívnej analýze spoločenských dôsledkov rozličných hodnôt a noriem*“ s ohľadom na „polycentrické obrazy sveta a vzájomne si konkurujúce normatívne systémy“ (s. 57). Podobný hlbavý pohľad ponúka na ekonómiu Gebhard Kirchgässner vo svojom príspevku *Ekonomía: imperialistická sociálna veda (Ökonomie: Die imperialistische Sozialwissenschaft)*. Ekonómiu tu vidíme ako určitým spôsobom odlišný druh sociológie, ako výraz ekonomizácie každodenného života a životného sveta. Autor výstižne poznamenáva, že často „prehliadame, že ekonómia (lepšie povedané ekonomika) sa už dlhú dobu nedefinuje iba prostredníctvom svojej predmetnej oblasti, lež prevažne prostredníctvom svojej metodiky, aplikácie ekonomického modelu správania“ (s. 60), čím sa práve ekonómii umožňuje jej „imperializmus“, totiž to, že sa využíva „na vysvetľovanie ľudského konania...“, a síce celkom nezávisle od spoločenskej oblasti, v ktorej sa toto konanie realizuje“ (s. 61). Postulované racionálne konanie subjektov pritom nemožno chápať ako protiklad sociologického, zdanlivo „realistického“ modelu správania: Ani tu slobodné individuá nekonajú podľa slepých pravidiel, ale na základe úvah o očakávanom úžitku a o predpokladaných nákladoch na báze novej a dosiahnuteľnej informativnosti a často tiež proti sankcionovaným pravidlám. Metóda ekonomie expanduje úspešne do ďalších disciplín a nachádza nové možnosti uplatnenia; napríklad vo filozofii a etike sa s ňou stretávame v známej „väzňovej dileme“, pri otázke, či sa oplatí spolupracovať, alebo nie, kedy je výhodnejší altruizmus, a kedy zase egoizmus, a pod.

So svojimi vedúcimi nárokmi sú v zborníku zastúpené aj prírodné vedy, predovšetkým biologické vedy ako komplexný výsledok spojenia mnohých parciálnych výsledkov vied na rôznych úrovniach komplexity do jednej kauzálnej teórie celostného (živého) systému, pričom biológia ako „paradigmatická“ veda, podobne ako predtým v úlohe predobrazu fyzika, má umožniť ďalekosiahle premeny v medicínskom, technickom a spoločenskom vývoji. Walter Senn ukazuje vo svojom príspevku *Matematizácia biológie: Móda, alebo nevyhnutnosť? (Mathematisierung der Biologie: Mode oder Notwendigkeit?)*, ako chce biológia v oblasti prírodných vied zaujať toto vedúce miesto, a to najmä akumuláciou nového poznania o človeku a rozsiahlymi redukcionistickými modelmi spočívajúcimi na postupujúcom „procese matematizácie v biológii na rozličných úrovniach, od jednotlivej bunky cez úroveň orgánov až po fenomén správania“ (s. 103). Takýto redukcionizmus pravdaže nastoľuje aj nové spoločensko-vedné otázky, a teda produkuje nové reflexie a poznania aj mimo hraníc samotných biologických disciplín. Poznatky biológie sa síce úspešne integrujú do celkového systému poznania, no tento proces zároveň predstavuje riziko postupného „preťaženia“ biológie a následne prináša postupnú eróziu jej jednotlivých disciplín či ich odstredivé tendencie (v tejto súvislosti treba poukázať napr. na opozíciu „biológie organizmov“ proti dominancii mikrobiológie, čo je pokus zabrániť „strate reality“ v biológii). Klaus Michael Meyer-Abich ukazuje na druhej strane, že tzv. *vedy o životnom prostredí („Umweltwissenschaften“)* síce predstavujú istý prostriedok „reintegrácie univerzity“ ako miesta produkcie poznania, no v konečnom dôsledku sú vzhľadom na svoju nevyprofilovateľnosť obeťou vlastnej heterogenosti a nemôžu plniť úlohu určenú „vzorovým“ vedám.

Úskalía a prekérnosť diskusií o vedúcich nárokoch vied výstižne zachytáva vo svojom príspevku *Možnosti a hranice neurologických vied (Möglichkeiten und Grenzen der Neurowissenschaften...)* Norbert Herschkowitz, polemizujúci s nárokmi vznášanými zo strany popredných nemeckých neuroológov. Sme konfrontovaní s provokatívnymi a zjednodušujúcimi tézami týchto vedcov, prameniáciami z prehnaneho fyzikálno-biologického redukcionizmu. Človek ako bytosť je však čímsi oveľa viac než len zmesou bazálnych neuronálnych procesov,

ktoré možno experimentálne merať. Ak majú projekty neurologických vied skutočne mať zmysel, nezaobídu sa bez interdisciplinárnych kontaktov a impulzov, v neposlednom rade aj preto, že človek je výslovne sociálna bytosť a v mnohých ohľadoch sa prejavuje až v sociálnych interakciách. V týchto súvislostiach môžeme vidieť aj príspevok Hartmuta Böhmeho *Kto určí, kedy sa začína ľudský život? O vzťahu prírodných a kultúrnych vied v diskusii o ľudskej podstate* (*Wer sagt, wann menschliches Leben beginnt? Über das Verhältnis von Natur- und Kulturwissenschaften in der Debatte über das Humanum*), ktorý načrtáva istý druh „celostnej antropológie“ ako cesty k *life science*, novému konglomerátu poznania o „živote“. K tomuto obrazu sa pripája vo svojom príspevku *Ako môže etika prispieť k orientácii? Úvahy o funkcii etiky pri zorientovaní sa na príklade „life sciences“* (*Wie kann Ethik orientieren? Überlegungen zur Orientierungsfunktion der Ethik am Beispiel der Life Sciences*) Christoph Rehmann-Sutter a analyzuje postavenie novej bioetiky v komunikačnom poli vied a politických diskurzov. Bioetika otvára priestory, „v ktorých možno zavčas popremýšľať nad implikáciami rozhodnutí, aby spoločnosti dokázali adekvátne konať s ohľadom na dôsledky *life sciences*“ (s. 171). Autor sa vyslovuje za „konzekventnú bioetiku“, ktorá sa „nemôže uspokojovať s tým, že bude z nadradenej pozície vynášať súdy o akceptovateľnosti nových aplikácií biologických vied“, lež v jeho ponímaní „musí pritom pozorovať seba samu, ako vystupuje v systémoch konania, v ktorých interaguje. A musí sa tiež sama vystavovať etickej otázke o dobre, o orientácii. Bioetika bez etiky bioetiky by bola ako kompas bez označení stupnice svetových strán“ (s. 183).

Záverečný príspevok Holma Tetensa *Jednota vedy a pluralita vied* (*Die Einheit der Wissenschaften und die Pluralität der Wissenschaften*) je akýmsi filozoficko-metodologickým sprievodcom divočinou novovznikajúcich disciplín a subdisciplín. Autor formuluje triezvy záver: „Jednota vedy zoči-voči pluralite jej rozličných odborov sa nekonštituuje na základe *vzorových vied*, či dokonca redukcionisticky na základe akejsi jednotnej vedy. Jednota vedy sa zakladá jedine na tom, že všetci vedci vo všetkých vedeckých disciplínach sa pokladajú za zaviazaných ideí vedy, a usilujú sa preto realizovať ideály zakotvené v tejto ideí, ako to len rozličné predmety skúmania umožňujú. Skrátka, jednota vied spočíva na ideí vedy, nie na nejakej ‚vzorovej‘, či dokonca jednotnej vede“ (s. 195).

Na záver možno konštatovať, že predkladaná kniha prináša zaujímavé a fundované pohľady do rozličných vied konfrontujúcich sa so svojim postavením v systéme vied a s otázkou „vedúcej“ funkcie v poznaní. Z tohto hľadiska ju možno odporúčať do pozornosti nielen „rezortným“ predstaviteľom jednotlivých disciplín. Na druhej strane treba s poľutovaním povedať, že kniha ako celok nepresahuje úroveň disciplinárnej systematiky vied; dôležitá základná otázka – ktoré poznanie a ktorý vedecký komplex môže (ak vôbec) postúpiť do pozície „vzorovej“, „vedúcej“ vedy či vied – napokon zostáva reflektovaná nedostatočne (azda až na posledný príspevok zborníka). Objasnenie takejto genézy by malo predchádzať tiež otázky „organizovaných foriem vedenia“ a „štruktúr univerzity“ (s. 7), z ktorých zborník vychádza (zaiste miesto hodné pozornosti sociológie vedy a sociológie poznania). Preto sa tiež nemôžeme ubrániť otázke, či toto hovorenie o „vzorových“ a „vedúcich“ vedách nie je akýmsi kolaterálnym efektom našej túžby po spoľahlivom a trvalom uchopení a zaistení poznania ako istej životnej zručnosti. Opäť tu teda stojíme pred otázkou: „Ako sa čosi stáva vlastne vedou?“ (s. 186).

Peter M. Zigman

Mgr. Peter M. Zigman, M.A.
Lehrstuhl für Wissenschaftsgeschichte
Universität Regensburg
93040 Regensburg
NSR